

Ksiądz Jan Karaś
Proboszcz Parafii pod wezwaniem
Nawrócenia św. Pawła w Lublinie
ul. Bernardyńska 5, 20-109 Lublin

Nasz znak:
IN.5142.417.1.2013

Data:
2013.08.22

Sprawa: wydanie pozwolenia na realizację prac konserwatorskich i robót budowlanych
Obiekt: zespół kościoła pod wezwaniem Nawrócenia św. Pawła, wpisany do rejestru zabytków nieruchomych woj. lubelskiego pod nr A/221 na mocy decyzji znak: KL.V-7/114/67 z dnia 14 lutego 1967 roku; płyty pamiątkowe, nagrobki, płyty nagrobne, epitafia, portal w wejściu głównym i dekoracja plastyczna chóru muzycznego – wpisane do rejestru zabytków ruchomych woj. lubelskiego pod nr B/220 na mocy decyzji znak: KL.IV-5334/1/82 z dnia 24 lutego 1982 roku

Decyzja

Na podstawie art. 6 ust. 1 pkt 1 lit. c, art. 7 pkt 1, art. 36 ust. 1 pkt 1 i ust. 3, art. 89 pkt 2, art. 93 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162 poz. 1568, z późn. zm.), § 14 ust. 1 i 2 oraz § 15 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 lipca 2011 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych (Dz. U. Nr 165, poz. 987), oraz art. 104 Kodeksu postępowania administracyjnego, po rozpatrzeniu wniosku złożonego przez proboszcza parafii pod wezwaniem Nawrócenia św. Pawła w Lublinie z dnia 14 sierpnia 2013 roku

Lubelski Wojewódzki Konserwator Zabytków

o r z e k a :

udzielić pozwolenia na realizację prac konserwatorskich i robót budowlanych przy kościele parafialnym pod wezwaniem Nawrócenia św. Pawła w Lublinie, w tym przy:

1. płycie pamiątkowej Andrzeja Osmólskiego (na filarze nawy), marmur popielaty, relief, renesans 1598. Tablica prostokątną z herbem Bończa, parą sptywów i klejnotem w części nagłówkowej. Inskrypcja w języku polskim. Wymiary – 91 x 73 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 87,
2. nagrobku rycerza (na filarze nawy), marmur czerwony, rzeźba renesans koniec XVI w. warsztat Hieronima Canavesiego. Postać w zbroi maksymiliańskiej, półleżąca na lewym boku. Wymiary 100 x 162 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 88,
3. płycie nagrobnej NN (w korytarzu przy prezbiterium) marmur brązowy, relief, renesans, koniec XVI w. Wymiary 155 x 95 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 89,
4. tablicy pamiątkowej, zapewne Rudolphięgo (w korytarzu przy prezbiterium), marmur brązowo-szary, relief, renesans (początek XVII w.). Rama cementowa – XIX/XX w. Wymiary – 155 x 75 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 90,
5. epitafium Wojciecha Oczki (w nawie bocznej), marmur intarsjowany, płaskorzeźba, późny renesans, pocz. XVII w.. Wymiary – 300 x 180 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 91,
6. płycie nagrobnej Kaspra Maciejowskiego (w korytarzu przy prezbiterium), marmur brązowy, renesans, XVII w.. Wymiary 84 x 60 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 92,
7. płycie nagrobnej NN (w korytarzu przy prezbiterium), marmur brązowy, renesans XVII w. Wymiary 87 x 82 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 93,

000041

8. tablicy pamiątkowej Teodora Ustrzyckiego (w nawie bocznej), marmur brązowo-szary, bez wyraźnych cech stylowych, 1609 rok. Wymiary 103 x 82 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 94,
9. epitafium Kochanowskich: Jana kanonika gnieźnieńskiego oraz Eremiana (w nawie bocznej), marmur czarny, płaskorzeźba, wczesny barok, ok. 1613. Wymiary 123 x 123 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 95,
10. płycie nagrobnej Mikołaja Brodowskiego (w korytarzu przy prezbiterium), marmur brązowy, relief, renesans, ok. 1618. Wymiary 87 x 99. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 96,
11. epitafium Marcina Borzęckiego (w korytarzu przy prezbiterium), marmur brązowy, renesans, ok. 1618. Wymiary 85 x 97 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 97,
12. epitafium Waleriana Trembińskiego (w nawie bocznej), marmur czarny ze stalową żyłką, płaskorzeźba. Wymiary 117 x 84 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 98,
13. tablicach pamiątkowych Pruszyńskich - Józefa i Pelagii z Wiercińskich (w nawie bocznej), marmur czarny, bez wyraźnych cech stylowych, ok. poł. XIX w.. Tablica w dwóch fragmentach. Wymiary 56 x 67 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 99,
14. epitafium Stefana Konwického (pod chórem muzycznym), marmur, czarny piaskowiec, relief, klasycyzm, ok. 1859 roku. Wymiary 124 x 86 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 100,
15. tablicy pamiątkowej Srótowskich (w nawie bocznej) marmur brązowo-szary, bez wyraźnych cech stylowych, ok. 1877. Wymiary 52,5 x 68 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 102,
16. epitafium Nalepińskich – Władysława i Katarzyny z Wdowińskich (w nawie bocznej), marmur brązowo-szary, bez wyraźnych cech stylowych, ok. 1877. Wymiary 137 x 60 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 103,
17. tablicy pamiątkowej Seweryny z Siweckich Cordee (na filarze nawy) marmur brązowo-szary, bez wyraźnych cech stylowych, ok. 1883. Wymiary 70 x 53 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 104,
18. epitafium Stanisławy Janiny Nalepińskiej (w nawie bocznej), marmur biały, piaskowiec, neoklasycyzm, ok. 1885. Wymiary 87 x 58 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 105,
19. epitafium Maryi ze Strzemboszków Eysmont (na filarze nawy), marmur biały i piaskowiec, neoklasycyzm, ok. 1891. Wymiary 106 x 63 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 106,
20. epitafium Maryana Jarzyńskiego (w nawie bocznej), marmur biały, inkrustowany ołowiem, eklektyzm, ok. 1898. Wymiary 73 x 70 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 107,
21. epitafium Księdza Ludwika Bołdoka (na filarze nawy), marmur biały i czarny, blacha, olej, neoklasycyzm, k. XIX w. Wymiary 70 x 140 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 108,
22. epitafium Władysława Laryssa Domańskiego (w nawie bocznej), marmur biały, inkrustacja ołowiem, blacha, olej, neogotyck, ok. 1902 roku. Wymiary 170 x 94 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 109,
23. epitafium Felicjana Aleksandra Janiszewskiego (w nawie bocznej) marmur biały inkrustowany ołowiem, blacha, olej, mosiądz, neoklasycyzm, ok. 1904 r. Wymiary 82 x 65 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 110,
24. tablicy pamiątkowej Aleksandry z Kunstetterów Miączyńskiej (w kruchcie), marmur brunatny, bez wyraźnych cech stylowych, ok. 1904 r. Wymiary 72 x 74 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 111,
25. epitafium księdza Feliksa Kamińskiego (na filarze nawy), marmur biały i czarny, neoklasycyzm, 1907. Wymiary 126 x 72 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 112,
26. tablicy pamiątkowej Kazimierza Piaszczyńskiego (w kruchcie), marmur biały, brąz, bez wyraźnych cech stylowych, ok. 1933. Wymiary 90 x 70 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 113,
27. portalu w wejściu głównym z ciosu kamiennego, późny renesans, ok. 1607 r. Wymiary 445 x 355 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 114,
28. portalu w zakrystii I, wapień profilowany, renesans, pocz. XVII w. Wymiary 220 x 142 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 115,
29. portalu w zakrystii II, wapień profilowany, renesans, pocz. XVII w. Wymiary 210 x 170 cm. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 116,
30. dekoracji plastycznej chóru muzycznego, stiuk, płaskorzeźba, w typie renesansu lubelskiego, neoklasycyzm, ok. 1607 oraz 1908-1910. Nr w decyzji z dnia 24 lutego 1982 roku – 117,

w zakresie i w sposób określony w opracowaniach:

- „Projekt budowlany renowacji kościoła pw. Nawrócenia św. Pawła w zespole pobernardyńskim, 20-109 Lublin, ul. Bernardyńska 5, dz. Nr 40/2 Realizowany w ramach projektu: „Szlak turystyczny lubelskich kościołów pozakonnych wraz z Muzeum Sztuki Sakralnej oraz Centrum

Dialogu". Inwestor: parafia rzymskokatolicka pw. Nawrócenia św. Pawła, 20-109 Lublin, ul. Bernardyńska 5" – opracowany przez Studio Architektoniczne Korona w lipcu 2013 roku (architektura: mgr inż. arch. Krzysztof Korona, mgr inż. arch. Urszula Korona, instalacje sanitarne: inż. Zbigniew Pękała, instalacje niskoprądowe: mgr inż. Artur Łucka, instalacje elektryczne: mgr inż. Edmund Pitera),

- „projekt robót geologicznych na wykonanie ujęcia wody podziemnej z utworów górnokredowych dla projektu renowacji kościoła pw. Nawrócenia św. Pawła w zespole pobernardyńskim, 20-109 Lublin, ul. Bernardyńska 5, dz. Nr 40/2 – realizowanego w ramach projektu „Szlak turystyczny lubelskich kościołów pozakonnych wraz z Muzeum Sztuki Sakralnej oraz Centrum Dialogu” – w rejonie ulic Bernardyńskiej i Dolnej Panny Marii. Miejscowość: Lublin. Gmina: M. Lublin. Powiat: M. Lublin. Województwo: lubelskie. Zlewnia: rz. Wisła. Inwestor: parafia rzymskokatolicka Nawrócenia [Św. Pawła, ul. Bernardyńska 5, 20-109 Lublin” – opracowany przez Pracownię SATOR z Nowin w lipcu 2013 roku (Daniel Skowroński, mgr inż. Emilia Rębiś),
- „Program prac konserwatorskich wnętrza kościoła p.w. Nawrócenia Św. Pawła w Lublinie”, opracowany przez mgr Ewę Cyrulik w lipcu 2013 roku,
- „Wstępne badania sondazowe kolorystyki kościoła p.w. „Nawrócenia Św. Pawła” oraz części przyklasztornej” – opracowane przez mgr Krzysztofa Kawiaka w sierpniu 2013 roku,
- „Projekt rewitalizacji terenu wokół parafii Nawrócenia św. Pawła w Lublinie wraz z systemem automatycznego nawadniania” opracowany przez PiP Garden S.C. Piotr Wilkołazki, Paweł Styczyński, w sierpniu 2013 roku

osoba kierująca robotami budowlanymi: inż. Jacek Laskowski, zam. w Lublinie przy ul. Kraszewskiego 50, uprawnienia budowlane nr 311/Lb/76,

osoba sprawująca nadzór inwestorski: inż. Tadeusz Kędrak, zam. w Lublinie przy ul. Nałkowskich 107/1, nr uprawnień budowlanych LB 1081/72

osoba prowadząca prace konserwatorskie: konserwator dzieł sztuki Krzysztof Kawiak, zam. w Lublinie przy ul. Radości 10/2

z zastrzeżeniem spełnienia następujących warunków:

- podczas prowadzenia prac ziemnych związanych z planowanymi robotami należy prowadzić badania archeologiczne w formie nadzoru. Nadzór należy powierzyć uprawnionemu specjalście archeologowi, spełniającemu kryteria zawarte w § 26 Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 lipca 2011 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych (Dz. U. Nr 165, poz. 987),
- na prowadzenie badań archeologicznych należy uzyskać odrębne pozwolenie LWKZ zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162 poz. 1568, z późniejszymi zmianami),
- prace konserwatorskie i roboty budowlane wskazane w w/w opracowaniach projektowych, należy prowadzić pod nadzorem uprawnionego badacza architektury – celem dokumentowania odkryć dokonywanych podczas ich prowadzenia mogących wzbogacić wiedzę o fazach przekształceń i przebudów kościoła pobernardyńskiego,
- prowadzenia dokumentacji przebiegu wskazanych w pozwoleniu nadzorów badawczych oraz opracować wyniki tych badań, w sposób umożliwiający jednoznaczną identyfikację i dokładną lokalizację przestrzenną wszystkich czynności oraz dokonanych odkryć, i przekazać ją wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków najpóźniej w terminie 3 miesięcy od dnia zakończenia badań,
- wykorzystania w maksymalnym stopniu płyt kamiennych z oryginalnej posadzki kościelnej (ustalenia w tym zakresie należy podjąć przy udziale Inwestora, autora części architektonicznej

projektu budowlanego, kierownika robót, inspektora nadzoru inwestorskiego i służb konserwatorskich),

- niezwłocznego zawiadomienia Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o zagrożeniach lub nowych okolicznościach ujawnionych w trakcie prowadzenia robót budowlanych i prac konserwatorskich,

Pozwolenie jest ważne w terminie roku od dnia wydania, chyba że przed jego upływem zostanie wydane pozwolenie na budowę, o ile jest wymagane (w rozumieniu przepisów prawa budowlanego, obejmującego zakres prac na które LWKZ udzielił pozwolenia). W takim przypadku termin ważności pozwolenia ulega przedłużeniu do czasu ważności ostatecznej decyzji o pozwoleniu na budowę.

Uzasadnienie:

Klasztorny zespół pobernardyński obejmujący kościół pod wezwaniem Nawrócenia św. Pawła oraz murowany klasztor wraz z drzewostanem (w obrębie dawnego cmentarza kościelnego) i murowanym ogrodzeniem posesji kościelnej - wpisany został do rejestru zabytków woj. lubelskiego pod nr A/221 na mocy decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie znak: Kl.V-7/114/67 z dnia 14 lutego 1967 roku. Z uwagi na powyższe podlega prawnej ochronie konserwatorskiej, stąd planowane prace konserwatorskie i roboty budowlane w jego obrębie - zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wymagają uzyskania uprzedniej zgody wojewódzkiego konserwatora zabytków. Kościół powstał w latach 1470-1497, zniszczony przez pożar w 1557 roku, odbudowywany był do roku 1569, a w latach 1602-1630 przekształcony w duchu renesansu lubelskiego. Zgodnie z dotychczasowymi ustaleniami naukowymi, kościół pobernardyński jest uznawany za pierwowzór kościołów wznoszonych w typie renesansu lubelskiego. Kościół pobernardyński jest ściśle związany z historią Lublina, a poprzez swoje związki z wydarzeniami dotyczącymi podpisania aktu Unii Lubelskiej, także z historią Polski i Europy.

Opracowanie wskazanych w sentencji niniejszej decyzji dokumentacji projektowych, poprzedzono wytycznymi konserwatorskimi zawartymi w piśmie LWKZ znak: IN.5140.2.1.2013 z dnia 27 marca 2013 roku, gdzie wskazano m.in. na potrzebę opracowania inwentaryzacji architektoniczno-budowlanej kościoła, a także badań architektonicznych i konserwatorskich – mających na celu rozpoznanie jego faz przekształceń i przebudów oraz pierwotnej kolorystyki wnętrza i elewacji (wielokrotnie przekształcanego, na co wskazano wyżej). W wytycznych dopuszczono także wprowadzenie ogrzewania podłogowego (pod warunkiem utrzymania obecnych rzędnych posadowienia posadzki), wymianę posadzki we wnętrzu kościoła, ze względu na jej stan zachowania (nierówności podłoża, spękania płyt, zróżnicowanie wielkości i rodzaju materiału, wtórna posadzka w nawie głównej, lastrico w kaplicy), wymianę stolarki okiennej pod warunkiem zachowania tradycyjnego materiału (drewno), podziałów i kolorystyki, a także prace konserwatorskie przy ruchomym wyposażeniu kościoła w oparciu o program prac konserwatorskich przygotowany przez uprawnionego konserwatora dzieł sztuki.

Analiza zawartości projektu budowlanego, a także akt i dokumentacji dotyczącej kościoła - zgromadzonych w archiwum Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – wskazuje, iż opracowano inwentaryzację architektoniczno-budowlaną kościoła, dokonano oceny technicznej jego elementów składowych (więźby dachowej, pokrycia dachu, murów kościelnych w opracowaniu: „Analiza stanu więźby dachowej wraz z pokryciem oraz program naprawy ścian zewnętrznych obiektów kościoła i budynków poklasztornych p.w. Nawrócenia Św. Pawła w Lublinie”, autor mgr inż. Krzysztof Wyroślak 2013) wskazując konieczne do wykonania przy nich roboty budowlane i prace konserwatorskie. Wykonano badania konserwatorskie i architektoniczne, których wnioski zostały zaakceptowane przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i posłużyły do opracowania projektu budowlanego renowacji kościoła. We wskazanych wyżej wytycznych wskazano na celowość wymiany pokrycia dachowego na kościele, przy użyciu dachówki ceramicznej. Z opisu projektu budowlanego wynika, że działania w tym zakresie odłożono w czasie, ograniczając się obecnie do naprawy i uzupełnień istniejącego pokrycia dachowego.

Planowane prace konserwatorskie i roboty budowlane przy kościele zmierzają do poprawy stanu zachowania zabytku, przy poszanowaniu jego wartości historycznych, artystycznych i naukowych.

Warunki do niniejszej decyzji wstawiono na bazie § 14 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 lipca 2011 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych (Dz. U. Nr 165, poz. 987), a także art. 36 ust. 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w brzmieniu:

Pozwolenia, o których mowa w ust. 1, mogą określać warunki, które zapobiegą uszkodzeniu lub zniszczeniu zabytku.

Mając na względzie powyższe orzeczono jak w sentencji,

p o u c z e n i e:

Pozwolenie niniejsze nie zwalnia od obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia wymaganego przez przepisy prawa budowlanego.

Pozwolenie niniejsze może być cofnięte lub zmienione w trybie przewidzianym art. 47 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w razie ujawnienia, po jego wydaniu nowych okoliczności, które mogą mieć wpływ na zakres prowadzenia wskazanych w pozwoleniu prac lub innych działań.

Na podstawie art. 127 § 1 i 2, art. 129 § 1 i 2 Kpa od decyzji niniejszej przysługuje odwołanie do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w terminie 14 dni od daty doręczenia decyzji za pośrednictwem Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Załączniki:

- 4 egz. projektu budowlanego,
- 4 egz. „Projektu rewaloryzacji terenu wokół parafii Nawrócenia św. Pawła w Lublinie wraz z systemem automatycznego nawadniania” opracowany przez PiP Garden S.C. Piotr Wilkołazki, Paweł Styczyński, w sierpniu 2013 roku

Otrzymują:

1. Adresat
2. a/a

Z up. Lubelskiego Wojewódzkiego
Konserwatora Zabytków
Dr Dariusz Popciowski
Główny Specjalista

**PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH
WNĘTRZA KOŚCIOŁA
P.W. NAWRÓCENIA ŚW. PAWŁA W LUBLINIE**

Opr. mgr Ewa Cyrulik
Kraków, lipiec 2013 r.

I. PRZEDMIOT I ZAKRES OPRACOWANIA

Celem niniejszego opracowania jest konserwacja wnętrza kościoła p.w. nawrócenia św. Pawła w Lublinie obejmująca swym zakresem wyprawy tynkarskie ścian i sklepień oraz detale sztukatorskie. Zakres opracowania obejmuje przedstawienie problematyki i sformułowanie generalnych założeń konserwatorskich oraz zaproponowanie programu prac. Założenia te i rozwiązania po zatwierdzeniu przez Urząd Konserwatora, wytyczą kierunek postępowania podczas realizacji prac.

Sformułowane w poniższym programie wnioski odnośnie stanu zachowania, techniki wykonani czy zakresu występowania pierwotnych warstw malarskich, zostały w dużej mierze oparte na podstawie wykonanych sondażowych badań konserwatorskich.

Wyniki tych prac są w trakcie opracowywania. Pełna dokumentacja z przeprowadzonych badań, zawierające dokładny opis miejsc wykonania odkrywek i sond, uzupełniona o badania laboratoryjne wraz z analizą pozyskanych informacji, zostanie dostarczona do siedziby Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków zgodnie z warunkami wydanej w dniu 18.06.2013 Decyzji w/s pozwolenia na prowadzenie badań konserwatorskich przy zabytkach wpisanych do rejestru.

II. ZAGADNIENIA HISTORYCZNE¹

Budowla² pięcioprzęsłowa, trójnawowa, nawy boczne niższe od nawy głównej. Wydłużone prezbiterium, zamknięte półkolistą absydą, nieco niższe od nawy głównej. Od strony północnej znajduje się kaplica na planie kwadratu (nakryta kopułą, zwieńczona latarnią). Wysoka, jasna nawa we wnętrzu świątyni z wysokimi arkadami na smukłych filarach do niższych naw bocznych. W przedsionku i nawie głównej występują sklepienia kolebkowo-krzyżowe, w nawach bocznych żaglaste, prezbiterium przesklepione kolebką. Sklepienia oraz podłucza arkad pokryte profilowanymi listwami. Listwy zdobione perlkowaniem i kimationem. Każde z przęseł naw bocznych ma odmienną dekorację.

Lubelski klasztor, założony został w 1459 roku. Pierwsze zabudowania były drewniane, ale – wkrótce zaczęto wznosić kościół z cegły. Budowę zakończono do 1497 roku, następnie wzniesiono klasztor, a około 1519 roku otoczono cały zespół murem. Wielki pożar, który wybuchł w 1575 roku, strawił część Krakowskiego Przedmieścia i nie ominął kościoła bernardynów. Spaliły się wszystkie ołtarze oraz zawaliły sklepienia. Przy odbudowie zachowano

¹Zagadnienia historyczne pochodzą z opracowania PROGRAM BADAŃ KONSERWATORSKICH NA OBECNOŚĆ ZABYTKOWYCH WARSTW MALARSKICH I WYPRAW TYNKOWYCH WNEŹTRZA KOŚCIOŁA P.W. NAWRÓCENIA ŚW. PAWŁA W LUBLINIE autorstwa mgr Małgorzaty Mrzygłód-Tomasik.

² Opracowano na podstawie wiadomości z Internetu.: Anna Szlązak, Hubert Mąciak, Redakcja: Monika Śliwińska

system halowy korpusu. Odbudowę kościoła ukończono w 1569 roku, Niestety, w 1602 roku klasztor bernardyński nawiedził nowy pożar. Także tym razem kościół szybko odbudowano i już w 1607 roku został konsekrowany. Świątynia uzyskała nową, renesansową bryłę i wnętrze. Przedłużono korpus nawowy i prezbiterium. Dodano wysmukłą wieżę na sygnaturkę na szczycie między nawą a prezbiterium oraz wysoką czworoboczną wieżę zegarową w narożu od strony południowej. Pierwotna gotycka hala przekształciła się w kościół bazylikowy. Nawa główna otrzymała sklepienie kolebkowo-krzyżowe, zaś nawy boczne sklepienia żaglaste. Z nowych, dodanych od zachodu przesł naw bocznych stworzono kaplice o eliptycznych kopułach, których dachy i latarnie były wyraźnie wyodrębnione na zewnątrz dachów naw bocznych. Powstał także nowy chór muzyczny, wsparty na przyściennych filarach. Sklepienia i kopuły pokryto dekoracją o układzie geometryczno-sięciowym, natomiast ściany nawy głównej zwieńczono fryzem arkadowym i bogato profilowanym belkowaniem. Świątynia, odbudowana tym razem przez szlachtę, zyskała wielu fundatorów, których pomniki i tablice pamiątkowe do dziś zdobią kościół. Fundatorami świątyni byli m.in. Sobiescy, Kochanowscy i Poniatowscy. Dzięki fundacji możnych rodzin przed połową XVII wieku powstały cztery kaplice: Wniebowzięcia Matki Boskiej – fundowana przez Marka Sobieskiego, upiększona przez króla Jana i nazywana odtąd królewską; kaplica św. Anny; kaplica św. Antoniego Padewskiego – z fundacji Uhrowieckich; oraz kaplica św. Piotra w okowach, z fundacji Piotra Czernego – chorążego lubelskiego. W tym czasie bernardyni odrestaurowali wieżę zegarową, organy oraz dachy kościoła, a także przebudowali refektarz i urządzili cmentarz. W 1671 roku wstawili nowe okna i poprawili część murów. Powstała wówczas jeszcze jedna kaplica p.w. św. Franciszka. Kolejną restaurację kościoła przeprowadzono w latach 1732–1733, dzięki wsparciu m.in. kasztelana krakowskiego Józefa Potockiego. Zbudowano wówczas nowe organy i ołtarz mieszczący się przy pierwszym filarze ze strony południowej. Jego fundator, starosta białocerkiewski Stanisław Jabłonowski, umieścił w nim obraz św. Iwona, patrona prawników. Następne prace w założeniu klasztornym prowadził od 1749 roku jego kustosz o. Franciszek Koźlewski. Wzmocnił fundamenty kościoła oraz nakazał oczyścić groby znajdujące się pod posadzką, aby wszystkie zwłoki przenieść pod kaplicę św. Antoniego. W tym też czasie powstała szósta z kolei kaplica – św. Tekli. W 1752 roku sprowadzono do świątyni obraz *Nawrócenie św. Pawła* pędzla lwowskiego artysty Stanisława Stroińskiego. Przy filarach stanęły wtedy także nowe ołtarze: św. Jana z Dukli i św. Piotra z Alkantary.

Na początku XIX wieku klasztor przeżywał kryzys ekonomiczny. Nieremontowane budynki zaczęły się rysować, w związku z czym dokonano rozbiórki czterech kaplic. Przetrwiała tylko zachowana do dziś kaplica Uhrowieckich.

W 1827 roku przeprowadzono remont kościoła, przy okazji którego przekształcono fasadę kościoła w stylu klasycystycznym i dobudowano obszerną kruchtę. W latach 1858–1860 bernardyni przeprowadzili kolejny remont kościoła, podczas którego zlikwidowano kopuły kaplic w przęsłach nawy oraz obniżono dachy. W 1864 roku nastąpiła kasata klasztoru. W 1884 roku decyzją biskupa Kazimierza Wronowskiego utworzono tu parafię. Nowym proboszczem został ks. Ludwik Bołdok; dzięki ofiarności parafian i wsparciu prezydenta Lublina, Henryka Wolińskiego, odnowił kościół. Ze względu na zmianę funkcji kościoła przekształcono jego wnętrze. Ołtarz główny, dotychczas oddzielający chór zakonny od części przeznaczonej dla wiernych, przesunięto w głąb prezbiterium, ambonę przeniesiono o jeden filar, bliżej ołtarza głównego. Kolejny proboszcz, ks. Feliks Kamiński, zarządził pokrycie kościoła nową dachówką, zaś na cmentarzu ustawiono nową statwę Niepokalanego Poczęcia NMP. Kaplica św. Tekli, wcześniej przerobiona na dzwonnice, stała się teraz kaplicą przedpogrzebową. W latach 1908–1910 nastąpiła rozbudowa renesansowego chóru muzycznego, zaś w 1907 roku firma braci Rieger zbudowała nowe organy. Od 1954 roku rozpoczęto konserwację kościoła pod kierunkiem inż. arch. Jana Ogórkiewicza. Zrekonstruowano wieżyczkę na sygnaturkę nad wschodnim szczytem kościoła. Przeprowadzono wówczas także rekonstrukcję renesansowej kopuły nad kaplicą Matki Boskiej Częstochowskiej (dawniej św. Tekli).

III. TECHNIKA WYKONANIA

Wnętrze kościoła oprócz ruchomego wyposażenia (obrazy, ołtarze i inne) zdobi głównie dekoracja sztukatorska. Pojawia się ona na ścianach (w formie pilastrów, gzymsu i fryzu) oraz na każdym ze sklepionych przęseł nawy głównej, naw bocznych i prezbiterium (w formie ornamentu ciągłego dzielącego płaszczyznę sklepienia, wzbogaconego rozetami). Ponadto elementy sztukatorskie zdobią kaplicę boczną oraz rozbudowany chór muzyczny.

Mury kościoła wykonano z kamienia i cegły. Budulec kamienny występuje na zewnętrznych powierzchniach ścian, natomiast od wewnątrz zastosowano cegłę. Ściany były pierwotnie pokryte tynkiem najprawdopodobniej wapienno- piaskowym. Obecnie w znacznej części, szczególnie w dolnych partiach pokryte zostały tynkiem cementowym oraz wtórnymi warstwami barwnymi wykonanymi w różnych technikach (prawdopodobnie klejowych i emulsyjnych).

NAWA GŁÓWNA

Nawa główna, wyższa od naw bocznych (około 19 metrów) sklepiona. Sklepienie kolebkowo-krzyżowe zdobione ornamentem ciągłym w formie podwójnego kimationu³ z perelkowaniem⁴.

Oddzielona od naw wysokimi arkadami. Podlucza arkad również zdobione ornamentem z perelkowaniem i kimationem. Dodatkowo podlucze podzielone na niewielkie kwadratowe pola imitujące kasetony. W każdym z wydzielonych pól umieszczona rozeta.

Ściany nawy dzielone pionowo wysokimi pilastrami. Pomiedzy głowicami pilastrów fryz arkadowy, nad półkolistymi arkadami główki aniołków. Powyżej profilowany gzyms, a nad nim gładka ściana z oknami doświetlającymi górną partię nawy głównej.

Wstępne badania wykazały iż prawdopodobnie elementy dekoracji sztukatorskiej wykonano z zaprawy wapienno- piaskowej z wyraźną obecnością wypełniacza pisakowego (w przekroju widoczne również fragmenty węgla). Mimo iż elementy sztukatorskie z założenia zostały zaplanowane jako dekoracja zawieszona na kilkunastu metrach sklepienia, ich wykonanie jest bardzo precyzyjne. Wzory są drobne, poszczególne elementy mają niewielką grubość, ornamenty mają też dużą głębokość i powtarzalne, precyzyjne kształty. Obserwując poszczególne elementy podkreślający rysunek sklepienia listew z ornamentem można wysnuć przypuszczenie iż podczas pracy używano szablonu w postaci modułów, które odciskano w mokrej zaprawie a następnie opracowywano ostatecznie, pogłębiając i uczytelniając formę (ornamenty odciskane). Możliwym jest również iż do formy w kształcie danego ornamentu wkładano zaprawę i osadzano w odpowiednim miejscu. Część dekoracji mogła też być wykonana w postaci profili ciągnionych (np. elementy gzymsu), modelowanych bezpośrednio na ścianie (np. łączenia poszczególnych ornamentów i elementów, zworniki na sklepieniu) oraz osadzonych na sklepieniu czy ścianie odlewów (np. rozety, płaskorzeźbione główki aniołków). Co do techniki i technologii wykonania poszczególnych elementów sztukaterii w nawie głównej, trudno to jednoznacznie określić z uwagi na fakt iż całość dekoracji pokrywają wtórne warstwy malarskie, a wykonane odkrywki tylko w niewielkim stopniu odsłoniły sposób budowania formy oraz mocowania poszczególnych elementów dekoracji.

Dekoracja sztukatorska w nawie głównej była malowana. Jak wynika z wykonanych odkrywek ornament ciągły z perelkowaniem i kimationem dzielący sklepienie na płaszczyzny był malowany na szary kolor. Podobnie na szaro pomalowany był gzyms, głowice kolumn i pilastry. Ślady

³ Kimation - zwany też jajownikiem, ciągły ornament rzeźbiarski, złożony z szeregu stylizowanych motywów roślinnych.

⁴ Perelkowanie (inaczej astragal) – ornament ciągły w kształcie poziomo leżących wypukłych perełek oddzielonych od siebie pojedynczymi paleczkami.

kolorowych warstw malarskich pojawiają się również w odkrywkach wykonanych na rozetach, zwornikach i aniolkach (we fryzie arkadowym pomiędzy głowicami kolumn). Na rozetach często pojawia się intensywna jasna czerwień, jasny ugiel, błękit, szarość i ciemny brąz. Malowane na szaro zworniki noszą ślady czerwieni (być może była tam jakaś dekoracja namalowana w tym kolorze). Główki aniolków również noszą ślady warstw malarskich (błękitny, pomarańczowy, szary).

Z odkrywek wykonanych na nie pokrytych dekoracją rzeźbiarską fragmentach wysklepek wynika iż nie posiadały one kolorowej dekoracji malarskiej. W tych miejscach zachowały się jedynie ślady pobiał, zazwyczaj w ciepłych odcieniach (różu, ugru).

Co do techniki wykonania warstw malarskich na dekoracji sztukatorskiej trudno ją jednoznacznie określić bez badań laboratoryjnych. Analizy te przewidziane zostały do wykonania w ramach sondażowych badań konserwatorskich, które są w trakcie realizacji⁵.

Niemniej jednak z przeprowadzonych obserwacji *in situ*, faktu iż warstwy często występują na pobiale, brak im spoiwości, są bardzo kruche i łatwo oddzielają się od podłoża można wywnioskować iż do wymalowania zastosowano farby wapienne (stosowane historycznie głównie na zewnątrz ze względu na odporność na czynniki atmosferyczne). Drugą możliwą opcją w tym przypadku są farby o spoiwie klejowym, które przez lata mogło ulec degradacji i jest powodem kruchości oraz baraku adhezji i kohezji warstw.

Na ścianach nawy głównej powyżej gzymsu wykonane odkrywki nie ujawniły występowania pierwotnych warstw barwnych ani innych dekoracji malarskich. Również w glifie okiennym, który był badany, nie zachowały się ślady żadnej dekoracji.

Jeżeli chodzi o niższe partie nawy głównej, poniżej głowic wieńczących pilastry, to w wykonanych odkrywkach pojawia się jako pierwotna szara warstwa malarska. Prawdopodobnie pilastry były w całości malowane. Również w dolnych partiach pilastrów stanowiących ich bazę zlokalizowano jako najstarsze szare warstwy malarskie.

Z kolei na ścianach w podłęczach arkad (oddzielających nawę główną od naw bocznych), w partiach poniżej gzymsu na którym opiera się luk arkady, warstwy szare nie występowały. W badanych miejscach na tych elementach pierwotne były pobiałe.

⁵ Dokumentacja z przeprowadzonych sondażowych badań konserwatorskich uzupełniona o badania laboratoryjne z dokładnym opisem miejsc wykonania odkrywek i sond oraz wnioskami opartymi o wyniki przeprowadzonych badań zostanie opracowana i dostarczona do siedziby Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

NAWA PÓŁNOCNA I NAWA POŁUDNIOWA

Nawy boczne niższe od nawy głównej. Poszczególne przęsła naw sklepione. Pojawiające się na nich dekoracje sztukatorskie opierają się na podobnych elementach: ornamentcie z perelkowaniem i kimationem oraz rozetach. Każde z przęseł nawy ma jednak inną dekorację. Na każdym sklepieniu została z w/w elementów skomponowana inna dekoracja.

Podłucza pomiędzy kolejnymi przęsłami naw podzielone ornamentem z perelkowaniem i kimationem na kwadratowe pola wypełnione rozetami (analogicznie do podłuczy pomiędzy nawą główną a nawami bocznymi).

Z wykonanych odkrywek oraz obserwacji wynika iż technika wykonania dekoracji sztukatorskich jest taka sama jak w nawie głównej. Podobnie jak w nawie głównej z wykonanych odkrywek wynika iż dekoracja była pierwotnie malowana. Ornament z kimationem i perelkowaniem na szary kolor, natomiast rozety w kolorze ugrowym, jasno czerwonym, niebieskim i szarym. Głowice kolumn i pilastry malowane były również na szary kolor.

Na fragmentach sklepienia poszczególnych przęseł, które nie zostały pokryte dekoracją rzeźbiarską, wykonane odkrywki nie wykazały śladów jakiegokolwiek dekoracji malarskiej. Zachowały się jedynie fragmenty prawdopodobnie oryginalnych pobiał zazwyczaj w zabarwionych w ciepłych kolorach (rożu i ugru). W jednym z przęseł tłem dla rozety był jasno niebieski kolor.

W nawie północnej, półkoliście zamknięte wejście do kaplicy bocznej, jest ornamentalnie zdobione i tworzy rodzaj portalu. Ornamenty tam użyte nie nawiązują tych występujących na sklepieniu naw.

Przede wszystkim na pionowych elementach – plastrach podtrzymujących łuk występuje charakterystyczny okuciowy ornament. Łuk zamykający wejście jest ozdobiony pasami ornamentów ciągłych złożonych z szeregu stylizowanych motywów roślinnych.

Poza wyraźną różnicą w formie na dekoracjach tych nie zachowały się resztki kolorowych warstw malarskich, co by wskazywało na fakt iż nie były one pierwotnie malowane. Na powierzchni zidentyfikowano grube warstwy pobiał i bardziej współczesne warstwy najprawdopodobniej klejowe.

Na ścianach naw, pomalowanych obecnie na biało zachowało, w dużej mierze są pokryte już wtórnymi cementowymi tynkami, położonymi podczas któregoś z remontów kościoła.

W kilku miejscach w wyższych partiach ścian pod wierzchnią warstwą wtórnego tynku odnaleziono ślady najprawdopodobniej oryginalnych tynków z pobiałami. Ponadto poniżej

rzeźbiarsko ukształtowanych gzymsów (pełniących rolę wsporników) na których opierają się łuki sklepień w poszczególnych przęsłach, odkryto ślady szarych pilastrów malowanych na ścianach.

Występowanie szarych warstw nie jest jednak ściśle związane z każdym z gzymsów. W wielu miejscach poniżej sztukatorskich dekoracji szara warstwa urywa się i występuje tylko pobiała na tynku albo nowy późniejszy tynk już z innym malowaniem.

W większości wykonanych w tych partiach ścian odkrywek widoczny był jedynie wtórny tynk położony bądź bezpośrednio na wątku ceglany, bądź na resztkach starszego najprawdopodobniej oryginalnego tynku.

W badanych miejscach w nawie południowej szare warstwy mimo iż schodzą poniżej sztukatorskiej dekoracji, nie biegną do posadzki, ale urywają się na wysokości niecałego metra poniżej formy sztukatorskiej.

Nie zlokalizowano żadnych śladów warstw szarych czy oryginalnych pobiał w dolnych partiach ściany, poniżej dekoracji sztukatorskiej, gdzie teoretycznie mogłyby kończyć się malowane pilastry.

Z badań sondażowych wynika iż jedynym wyjątkiem, gdzie w niższych partiach ściany odkryto pozostałości historycznych warstw malarskich oraz wypraw tynkowych, jest nawa południowa partie wokół epitafium (przy ścianie tęczowej) oraz nawa północna, partie wokół wejścia do kaplicy. W przypadku epitafium są to resztki starych tynków z czarną warstwę malarską stanowiącą obramienie dla wmontowanej w ścianę płyty. Natomiast przy wejściu do kaplicy są to kruche, zdegradowane tynki z pobiałami. Brak śladów innego typu dekoracji malarskich.

W nawach bocznych zachowały się również liczne wmontowane w ściany tablice pamiątkowe i epitafia. Pochodzą one z różnych okresów i są to przeważnie kamienne płyty o różnej wielkości i kształcie z inskrypcją.

PREZBITERIUM

Prezbiterium jest znacznie niższe od nawy głównej, a niewiele wyższe od naw bocznych. Zostało sklepienie kolebkowo i ozdobione sztukatorskim ornamentem. Mimo iż dekoracja ma nieco inny układ niż w nawach, to dekorując używano takich samych, a mianowicie: ornamentu ciągłego zbudowanego z podwójnego kimationu i perełkowania, rozet oraz zworników. Dodatkowo w prezbiterium pojawiły się wsporniki, które w takiej formie w nawach nie występują z uwagi na fakt iż dekorowane łuki sklepienia biegną w dół i opierają się na gzymsie bądź głowicy pilastra.

W prezbiterium dekoracja sztukatorska znajduje się wyłącznie na sklepieniu, ściany są gładkie, bez pilastrów, gzymsów i innych charakterystycznych dla nawy głównej i naw bocznych podziałów.

Z badań stratygraficznych wynika iż technologii wykonania dekoracji sztukatorskiej była analogiczna do dekoracji z nawy głównej i naw bocznych opisanych wyżej (t.j. z zaprawy wapienno- piaskowej, zapewne również w taki sam sposób formowana).

Sztukaterie z prezbiterium był również malowane, ale ich kolorystyka nieco odbiega od tej wylaniającej się z odkrywek w nawach. Na dzielącym płaszczyznę sklepienia dekoracyjnym ornamentem, składającym się z podwójnego kimationu i perelkowania, pojawiają się ślady ciemno czerwonej warstwy malarskiej, podczas gdy ten sam ornament w nawach jest w szarym kolorze. Natomiast rozety są malowane podobnie jak w nawach. Pojawiają się na nich ślady niebieskiego, jasno czerwonego, ugrowego koloru oraz szarości.

Ściany pomalowane tak jak reszta kościoła na białe. Większość tynków na ścianach to wtórne warstwy powstałe podczas któregoś z remontów kościoła. Pod wtórnymi tynkami w kilku miejscach ślady nie usuniętego oryginalnego tynku. W żadnej z odkrywek na ścianie nie zlokalizowano historycznych dekoracji malarskich.

KAPLICA

Kaplica umiejscowiona przy nawie południowej kościoła, od wschodu. Przykryta kopuła z latarnią. Dekoracja sztukatorska kaplicy luźno nawiązuje do zdobień w nawach. Dysponuje nowymi elementami dekoracyjnymi, gzyms jest inaczej ukształtowany, pojawia się rozbudowane belkowanie. Zdobienia kaplicy są dużo bardziej skomplikowane, występuje więcej elementów, większa różnorodność form i ornamentów. Ściany kaplicy zwieńczone bogato zdobionym fryzem z belkowaniem, w narożach kaplicy pilastry, zwieńczone zdobionymi głowicami.

Zarówno ornamenty jak i ściany malowane na białe. Najprawdopodobniej dekoracje nigdy nie były malowane (tylko białe warstwy w różnych odcieniach).

W partiach tych nie wykonano odkrywek na ornamentach dlatego też trudno określić jednoznacznie technikę i technologię wykonania tych elementów.

Analizując jednak formę można wysnuć wniosek iż będzie się ona zasadniczo różnić od techniki wykonania dekoracji z sklepienia naw czy prezbiterium.

Zakłada się iż podczas planowanych prac konserwatorskich po uzyskaniu pełnego dostępu do sztukaterii (co w ramach prowadzonych badań nie było możliwe) sposób ich wykonania zostanie precyzyjnie określony.

CHÓR

Na ścianach przy chórze muzycznym część dekoracji jest analogiczna do sztukaterii zdobiących sklepienia naw. Zdobienia zbudowane zostały z tych samych elementów (głównie jest to fryz ciągly z podwójnym kimationem i perełkowaniem) i wykonana w tej samej technice. Jak wykazały badania sondażowe były one również pierwotnie malowane.

Natomiast sam balkon chóru muzycznego jest bogato zdobiony sztukateriami nawiązującymi do dekoracji z naw ale wykonanymi już nieco inaczej i w innej technice. Wiąże się to oczywiście z innym czasem powstania tych dekoracji.

Podniebienie chóru zdobiony dekoracją nawiązującą do stropów kasetonowych. Występują tam kwadratowe pola z rozetami. Dekoracje balkonu nie były pierwotnie malowane.

Co do samej technologii wykonania to zdecydowana większość dekoracji balkonu wygląda na montowane, przygotowane wcześniej gotowe odlewy (rozety, fragmenty ornamentów ciągłych i inne elementy).

Pod chórem umiejscowione zostały dwie duże gipsowe figury aniołów dących w trąby.

Wszystkie elementy chóru malowane na biało, rzeźby aniołów również. Z odkrywek wynika iż ich trąby (wykonane na konstrukcji drewnianej) były pierwotnie pomalowane na kolor złoty.

Zakłada się iż powyższy opis techniki i technologii wykonania zostanie doprecyzowany i uzupełniony już w trakcie planowanych prac konserwatorskich: po uzyskaniu dostępu do wszystkich elementów wystroju rzeźbiarskiego, odczyszczeniu większych partii dekoracji sztukatorskiej, odsłonięciu oryginalnych nawarstwień oraz wykonaniu odpowiednich badań.

IV. STAN ZACHOWANIA

Wnętrze kościoła podczas całej kilkusetletniej historii ulegało wielu czynnikom niszczącym. Począwszy od nawiedzających kościół pożarów, niekorzystnych czynników klimatycznych, braku izolacji powodującej podciąganie kapilarne wody z gruntu i zniszczenia tynków w dolnych partiach ścian, poprzez zaniedbania właścicieli oraz niefachowo wykonywane konserwacje i remonty.

NAWA GŁÓWNA, NAWY BOCZNE, PREZBITRIUM

Dekoracje sztukatorskie są pokryte luźną warstwą kurzu i pajęczyn. Ponadto przez lata były one kilkakrotnie malowane, głównie pobiałą oraz najprawdopodobniej farbami klejowymi. Z tego też względu zatraciły swój pierwotny precyzyjny kształt. Niektóre elementy i dekoracje w wyniku

kilkukrotnego pokrycia gęsta warstwą farby straciły swoją czytelność. Szczególnie drobne precyzyjne elementy na rozetach, ornamentach ciągłych czy główkach aniołków w fryzie arkadowym nawy głównej. Górna partia portalu prowadzącego do kaplicy bocznej, poprzez przemalowanie, straciła zupełnie czytelność. Subtelne dekoracje zatraciły formę, stały się bezkształtne, część dekoracji uwidoczniła się dopiero po usunięciu wierzchnich warstw, wcześniej w ogóle nie były widoczne.

Wykonując odkrywki zauważono również iż pod wierzchnimi warstwami, które „zalepiją” formę pojawiają się spękania i odspojenia tynku oraz pęknięcia i odspojenia w obrębie dekoracji sztukatorskiej.

W wielu miejscach, podczas opukiwania, stwierdzić można istniejące pod spodem pustki świadczące o rozwarstwieniu tynku i związaną z tym groźbą odpadnięcia fragmentów dekoracji oraz tynku.

Również materiał z którego zbudowane są dekoracje w wielu partiach wydają się kruche, mało spoiste i wymagający wzmocnienia.

W przęsłach naw bocznych, na sklepieniach występują także uzupełnienia sztukaterii pochodzące najprawdopodobniej z różnych okresów. W trakcie badań konserwatorskich udało się zlokalizować gipsowe elementy takie jak rozety czy fragmenty ornamentów ciągłych najprawdopodobniej przygotowane jako gotowe odlewy i osadzone na ścianie. Duże partie tego typu uzupełnień znajdują się np. w nawie północnej, w ostatniej wysklepce od strony zachodniej (przy chórze). Część rozet zdobiących wysklepki w nawach również jest wtórną rekonstrukcją. Rozety te oprócz techniki wykonania (są gipsowe) różnią się również nieco formą od pierwotnych.

W dolnych partiach ścian nawy południowej zauważono odspojenia wierzchnich warstw malarskich i tynku oraz ślady wskazujące na problem z podciąganiem kapilarnym i zawilgoceniem ścian.

Stan zachowania warstw malarskich pokrywających pierwotnie sztukaterie jest trudny do jednoznacznego określenia z uwagi na fakt iż obecnie całość pokryta jest wtórnymi pobieleniami i innymi warstwami malarskimi i można opisać jedynie niewielkie fragmenty, które zostały odkryte. Na tej podstawie można stwierdzić iż są w złym stanie i zachowały się właściwie resztki oryginalnych warstw.

Szara warstwa malarska pojawiająca się na ornamencie ciągłym z podwójnym kimationem i perlkowaniem jest bardzo krucha, brak jej spoistości i pod dotknięciem bardzo łatwo osypuje się. Trudno nawet usunąć wtórne nawarstwienia bez jej uszkodzenia. Podobnie wygląda stan

warstw na rozetach: są kruche brak im adhezji i kohezji, zachowały się we fragmentach, a ich odsłanianie jest bardzo trudne i wymaga ostrożności.

W nieco lepszym stanie są warstwy malarskie odkryte na gzymsach i pilastrach. Pojawiają się na nich szara warstwa jest bardziej spoista, łatwo można ją odsłonić nie powodując uszkodzeń.

PREZBITERIUM

W prezbiterium dekoracja sztukatorska jest w podobnym stanie jak w nawach: zakurzona i przykryta wieloma warstwami malarskimi deformującymi formę ornamentów.

Na ścianach nie zauważono odspojień i pęknięć. Znaczna część dolnych partii ścian jest niedostępna, z uwagi na stalle, dlatego też trudno precyzyjnie określić jej stan.

Na sklepieniu pojawiają się głębsze pęknięcia i rysy oraz odspojenia tynku. Na jednym z łuków sklepienia, od strony południowej, widoczne są fragmenty późniejszego, gipsowego uzupełnienia dekoracyjnego ornamentu ciągłego z podwójnym kimationem i perelkowaniem. Poza różnicą w technice wykonania (uzupełnienie jest wykonane w technice gipsowej) posiada ono również zdecydowanie mniejsze walory artystyczne niż pierwotne elementy. Ornament wykonany jest nierówno, tzw. „wole oczy” są znacznie większe od oryginału, wykonane mniej precyzyjnie. Można przypuszczać iż ten fragment został wykonany z narzutu, bez szczególnej dbałości o formę, a jedynie o zamknięcie ciągłości uszkodzonego elementu.

Podobnie jak w przypadku naw trudno określić jednoznacznie stan warstw malarskich pojawiających się na dekoracjach sztukatorskich. Z informacji pozyskanych w odkrywkach można wysnuć wniosek iż są kruche, słabo spoiste i nie związane z podłożem. Łatwo można je uszkodzić podczas odsłaniania. Z pewnością wymagają odpowiedniego utrwalenia.

KAPLICA

Dekoracje sztukatorskie w kaplicy są zakurzone oraz pokryte luźną warstwą brudu i pajęczyn. Poza tym ornamenty były kilkakrotnie odświeżane poprzez malowanie. Niemniej jednak ich forma nie została zatarta w takim dużym stopniu jak w nawach. Na ścianach widoczne tylko niewielkie rysy i spękania w górnych partiach przyłączeniu dekoracji sztukatorskich ze ścianą. Brak widocznych uszkodzeń sztukaterii czy występowania późniejszych (w stosunku do czasu jej powstania).

CHÓR

Część dekoracji ornamentalnej chóru: znajdująca się na ścianach kościoła, nawiązuje swoją budową i stanem zachowania do dekoracji zdobiących nawy kościoła. Sztukaterie w tych partiach

są zakurzone i brudne oraz pokryte grubą warstwą farb. Ich struktura jest dość słaba, w niektórych miejscach nawet bardzo słaba. Pojawiają się na nich również resztki kolorowych warstw malarskich (np. ślady jasnej czerwieni i ugru).

Pozostałe dekoracje zdobiące balkon są zakurzone i zabrudzone, ale nie są pokryte wieloma warstwami malarskimi. Dzięki temu ich forma jest dużo bardziej precyzyjna i wyrazista w stosunku do sztukaterii na sklepieniu nawy. Ogólnie ich stan jest stosunkowo dobry, nie są widoczne spękania, rysy czy większe ubytki w dekoracji.

V. ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Rozwiązania przedstawione poniżej zostały zaproponowane na podstawie dostępnych informacji historycznych oraz przeprowadzonych badań konserwatorskich⁶.

Wnętrze kościoła wymaga podjęcia przemyślanych, kompleksowych działań dlatego też część pierwszego etapu prac należałoby poświęcić na badania, obserwację i analizę pozyskanych informacji. Takie działanie pozwoli na sformułowanie ostatecznych i jednoznacznych wniosków. Poszerzone badania stratygraficzne w całym kościele (będące rozbudowaniem i kontynuacją wykonanych już odkrywek) posłużą do opracowania kolorystyki wnętrza.

Przy formułowaniu szczegółowego programu pomocne będą również badania z zakresu historii sztuki. Podstawy teoretyczne i poszukiwanie analogii będą tym istotniejsze, że na podstawie szczątkowo zachowanych warstw malarskich na ornamentach oraz ścianach, koniecznym będzie zdecydowanie o kolorystyce całej dekoracji. Uzupełnieniem informacji o obiekcie mającym bezpośredni wpływ na datowanie oraz chronologię powstawania poszczególnych elementów wnętrza będą również badania architektoniczne. Ich wyniki znacznie poszerzą dotychczasową wiedzę o obiekcie.

Podsumowując to co wyżej zostało już opisane: z przeprowadzonych dotychczas badań stratygraficznych⁷ we wnętrzu kościoła, wynika iż miejscami gdzie pojawiają się oryginalne warstwy malarskie na tynkach są:

- sklepienia w nawie głównej, nawach bocznych oraz w prezbiterium (warstwy pojawiają się tam na wysklepkach oraz na dekoracji sztukatorskiej)

⁶ Dokumentacja z przeprowadzonych sondażowych badań konserwatorskich uzupełniona o badania laboratoryjne z dokładnym opisem miejsc wykonania odkrywek i sond oraz wnioskami opartymi o wyniki przeprowadzonych badań zostanie opracowana i dostarczona do siedziby Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków do dnia 31.VIII.2013 r.

⁷ J.w.

- pilasty w nawie głównej
- górne partie ściany północnej i południowej (w nawach bocznych) poniżej gzymsów gdzie odkryto malowane pilastry oraz ślady pobiał
- resztki warstw przy tablicy epitafijnej w nawie południowej przy ścianie tęczowej
- resztki warstw w nawie północnej, przy wejściu do kaplicy

Trudno jednoznacznie określić czas ich powstania, ale są to najstarsze nawarstwienia zidentyfikowane podczas badań na ścianach i sklepieniu we wnętrzu kościoła (być może planowane badania laboratoryjne pobranych próbek pomogą w datowaniu).

Planując wszelkie działania należy mieć na uwadze te podstawowe informacje warunkujące postępowanie w obrębie wnętrza kościoła.

Dodatkowe założenia poczynione w toku badań i oględzin *in situ*, które również znacząco wpływają na zaproponowane poniżej rozwiązania konserwatorskie, to przesłanki wskazujące iż sztukaterie pochodzą z co najmniej trzech okresów chronologicznych (fakt ten należy potwierdzić i uściślić na podstawie wyników badań już w trakcie realizacji).

Rozpoczynając prace przy konserwacji rzeźbiarskiej dekoracji sztukatorskiej należy mieć na uwadze iż sposób postępowania co do konkretnych elementów musi być dobrany do techniki wykonania poszczególnych elementów oraz ich stanu zachowania.

Zachowana dekoracja w nawach oraz w prezbiterium. znacznie się różni od dekoracji wykonanej na balkonie chóru muzycznego. Podobnie innego typu jest wystrój kaplicy.

Podsumowując: przeprowadzając prace należy wziąć pod uwagę fakt iż dekoracje te są odmienne w stylu, formie i technice wykonania, dlatego też sposób postępowania w stosunku do nich będzie odmienny.

Dekoracje sztukatorskie są głównym elementem zdobniczym nadającym charakter wnętrzu kościoła. Zajmują dużą część powierzchni sklepień oraz ścian. Staranne rozpoznanie pierwotnej kolorystyki poszczególnych elementów wystroju sztukatorskiego to bardzo istotny element pierwszej fazy prac konserwatorskich. Na obecnym etapie wydaje się, iż znaczna część powierzchni sztukaterii posiadała pierwotnie szary kolor. Elementy zdobnicze takie jak rozety, zworniki czy główki aniołków były natomiast malowane bardziej kolorowo: na czerwono, niebiesko, żółto (ugier) itp.

Jednak już w trakcie wstępnych badań odkryto pewne nieścisłości np.: ślady ciemno czerwonego koloru w prezbiterium na ornamencie, który w innych miejscach na sklepieniu występował zawsze jako szary, itp. Należy to dokładnie zbadać.

Podobnie konieczna jest identyfikacja śladów zabarwienia powierzchni pod kątem obecności pigmentu, gdyż nieokreślony szary czy brązowy kolor może być zarówno celowo barwionym elementem lub powłoką jak i wtórną patyną.

Zakłada się iż wszystkie zachowane fragmenty i resztki warstwy barwnych zostaną utrwalone. Powierzchnia najstarszych sztukaterii zostanie uczyniona i odkryta spod licznych nawarstwień. Sztukaterie nie wymagające odsłaniania spod wtórnych powłok zostaną odkurzone i odczyszczane z brudu „na sucho” przy użyciu odkurzacza oraz miękkich gumek, gąbek lub (w razie konieczności) „na mokro” przy użyciu parownicy.

Koniecznym będzie precyzyjne sprawdzenie statyki poszczególnych elementów dekoracji w celu zlokalizowania miejsc rozwarstwionych, odspojonych bądź ruchomych. Takie miejsca zostaną następnie w toku prac podklejone.

Wtórne uzupełnienia sztukaterii, które w niekorzystny sposób wpływają na odbiór estetyczny całości, zostały wykonane niedbale i źle wyglądają należy usunąć.

W trakcie prac wybrana zostanie metoda uzupełnienia ubytków sztukaterii. Pierwotnie została ona wykonana prawdopodobnie z zaprawy wapienno piaskowej (być może modyfikowanej spoiwem gipsowym lub innym). Po przebadaniu składu zapraw, w miarę możliwości technologia ta zostanie powtórzona. Planuje się również uwidocznienie i podkreślenie iż najstarsze, oryginalnie sztukaterie były malowane. Po odczytaniu kolorystyki uzupełniona zostanie warstwa barwna położona niegdyś na powierzchni sztukaterii.

Jak już wspomniano wyżej pilastry w obrębie nawy głównej były najprawdopodobniej malowane w szarym kolorze, podobnie dla wzmocnienia efektu pionowych podziałów w nawach bocznych wymalowane zostały szare pilastry poniżej rzeźbiarsko ukształtowanych gzymsów.

Dla potwierdzenia tych spostrzeżeń proponuje się po rozpoczęciu prac konserwatorskich poszerzyć badania poprzez wykonanie jeszcze większej liczby odkrywek na ścianach. Badania te pomogą również ostatecznie ustalić zakres występowania szarej warstwy na pilastrach i ścianach. W przypadku odkrycia jeszcze innego typu dekoracji ścian program zostanie odpowiednio zmodyfikowany.

Jeśli po poszerzeniu badań wnioski będą się pokrywać z pierwotną diagnozą zakłada się iż w miarę możliwości namalowane szare pilastry zostaną odsłonięte. Na podstawie odsłoniętych fragmentów brakujące fragmenty zostaną zrekonstruowane.

Postępowanie w stosunku do oryginalnych tynków będzie polegać na podklejeniu odspojonych miejsc oraz wzmocnieniu osypujących się fragmentów. Jeśli chodzi o tynki wtórne to zdegradowane i odspojone partie zostaną usunięte i zastąpione nową odpowiednio dobraną zaprawą. Wszelkie spękania i rysy zarówno w oryginalnych jak i wtórnych tynkach zostaną uzupełnione.

Pamiętkowe płyty oraz epitafia zamontowane bezpośrednio w ścianach naw zostaną oczyszczone metodami odpowiednio dobranymi do materiału i stopnia zabrudzenia, w razie konieczności zostaną również zabezpieczone odpowiednimi preparatami.

VI. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH/PROPONOWANE POSTĘPOWANIE KONSERWATORSKIE

A. Dokumentacja stanu obiektu i badania wstępne

Po uzyskaniu dostępu do wszystkich elementów wystroju wnętrza, wykonana zostanie pełna dokumentacja aktualnego stanu obiektu. Zdjęcia będą oprócz tradycyjnej funkcji dokumentacyjnej mogą spełniać rolę materiału bazowego do projektowania rozwiązań estetycznych.

Do zweryfikowania chronologii nawarstwień koniecznym będzie na tym etapie wykonanie uzupełniających badań stratygraficznych w całym wnętrzu (w ich skład wejdą sondy i odkrywki pasowe).

Dodatkowo w początkowej fazie należy wykonać wszelkie badania laboratoryjne konieczne dla ustalenia techniki wykonania poszczególnych elementów wnętrza: analiza jakościowa i ilościowa składu oryginalnych zapraw, oznaczenie spoiw i pigmentów, analiza stratygraficzna, badania zasolenia dolnych partii muru, ewentualne badania mikologiczne).

Wyniki tych badań poza oczywistą funkcją dokumentacyjną, posłużą w kolejnej fazie przy dobieraniu środków i metod uzupełnień.

B. Proponowane postępowanie przy poszczególnych elementach wnętrza

Prace konserwatorskie dotyczące wnętrza kościoła można podzielić na dwie zasadnicze fazy:

- Konserwacja sztukaterii wraz z tynkami w obrębie sklepień i górnych partii ścian
- Konserwacja i zabezpieczenie nawarstwień na ścianach

NAWA GŁÓWNA I NAWY BOCZNE ORAZ PREZBITERIUM

- Sztukaterie i sklepienia:

1. Mechaniczne odczyszczenie elementów sztukaterii z wtórnych warstw malarskich.

Z uwagi na słabą adhezję i kohezję oryginalnych warstw barwnych oraz kruchość niektórych elementów sztukatorskich zabieg należy wykonywać bardzo ostrożnie, ze szczególną dbałością o nienaruszenie oryginalnej substancji zabytkowej.

2. Wykonanie niezbędnych analiz i oględzin w celu określenia składu zapraw i techniki wykonania, a także kolorystyki

Pobranie próbek do badań laboratoryjnych oraz wykonanie badań. Określenie techniki i technologii wykonania oraz pierwotnej kolorystyki elementów sztukatorskich.

3. Utrwalenie (wzmocnienie) zachowanych fragmentów polichromii

Polichromię należy w utrwalić przy pomocy rozcieńczonych roztworów:

- polimerów i kopolimerów akrylowych (np. Paraloid B-72, Plextol B-500, Achrycleber 498HV),

- syntetycznych pochodnych celulozy (np. Klucel o różnej lepkości)

Należy wybrać najlepszy materiał po wykonaniu wstępnych prób dotyczących ich efektywności.

W razie konieczności wzmocnienia polichromii łącznie z podłożem oraz w przypadku występowania technik malarskich wapiennych czy mieszanych opartych na spoiwie wapiennym, polichromie wzmacniać należy preparatami zawierającymi częściowo skondensowany tetraetoksylian w wersji podstawowej lub modyfikowanej. Także i w tym przypadku należy wykonać wcześniejsze próby dotyczące efektywności użytego środka (ilość wytraconej krzemionki, stopień jej elastyczności itp.)

4. Usunięcie wtórnych uzupełnień sztukaterii zakłócającej jej odbiór, niewłaściwie wykonanych lub źle zamontowanych

Usuwanie tych elementów należy przeprowadzić ze szczególną ostrożnością, gdyż partie tynku na sklepieniach często są odspojone

5. Impregnacja osłabionych partii sztukaterii środkami krzemoorganicznymi (np. KSE 300 Remmers lub inne)

6. Podklejenie rozwarstwień i odspojień dekoracji rzeźbiarskiej.

Podklejenie należy przeprowadzić przy pomocy zapraw iniekcyjnych na bazie wapna naturalnego i spoiw hydraulicznych przeznaczonych do konsolidacji zabytkowych malowideł i wypraw na sklepieniach (np. preparatem Ledan TB1 lub innym)

7. Podklejenie rozwarstwień i odspojień historycznych tynków.

Podklejenie należy przeprowadzić przy pomocy zapraw iniekcyjnych j.w.

8. Uzupelnieni ubytków sztukaterii zgodnie z pierwotną technologią (dobrana na podstawie przeprowadzonych badań).

Uzupelnienia nalezy dostosowac pod wzgledem wlasciwości fizycznych, grubosci wypełniacza i sposobu opracowania powierzchni do oryginalnych dekoracji.

W przypadku duzych ubytków zamontowanie odpowiedniego zbrojenia z drutu nierdzewnego.

9. Uzupelnienie warstwy malarskiej na poszczególnych elementach dekoracji wraz z rekonstrukcją warstwy barwnej (wykonany w odpowiednio dobranej technice)

Uzupelnienie powinno być wykonane w odpowiednio dobranej technice określonej na podstawie techniki wykonania oryginału oraz na podstawie przeprowadzonych prób.

Nie znając wyników badań trudno proponować konkretne rozwiązanie. Niemniej jednak można wziąć pod uwagę farby na bazie wapna dyspergowanego, farby krzemianowe (w przypadku braku zasolenia muru), farby o spoinie akrylowym lub inne.

CHÓR

- Sztukaterie (dot. balkonu chóru)
 1. Wstępne oczyszczenie powierzchni sztukaterii z kurzu przy pomocy odkurzacza.
 2. Oczyszczenie sztukaterii „na sucho” gumkami, gąbkami, miękkimi pedzłami.
Dodatkowo mechaniczne usuniecie z powierzchni (skalpelami i nożami szwajcarskimi) bardziej związanych z podłożem zabrudzeń.
 3. Oczyszczenie nie na mokro przy użyciu parownicy: jeżeli odczyszczanie na sucho nie da wystarczających efektów
 4. W przypadku występowania na dekoracji grubych nawisów z wtórnych powłok malarskich zniekształcających formę rzeźbiarską zakłada się mechaniczne usunięcie tych warstw w danych partiach.
 5. Impregnacja, wzmocnienie osłabionych partii sztukaterii
Materiał do impregnacji nalezy dobrać odpowiedni dla techniki wykonania danej partii dekoracji
 6. Podklejenie rozwarstwień i odspojeń.
Podklejenie nalezy przeprowadzić przy pomocy zapraw iniekcyjnych na bazie wapna naturalnego i spoin hydraulicznych przeznaczonych do konsolidacji zabytkowych malowideł i wypraw na ścianach (np. preparatem Ledan TB1)
 7. Uzupelnienie ubytków sztukaterii zgodnie z pierwotną technologią.
Technologia zostanie określona na podstawie badań. W przypadku duzych ubytków zamontowanie odpowiedniego zbrojenia z drutu nierdzewnego.

KAPLICA

- Sztukaterie
 1. Wstępne oczyszczenie powierzchni sztukaterii z kurzu przy pomocy odkurzacza.
 2. Mechaniczne usunięcie wtórnych warstw malarskich
 3. Określenie pierwotnej kolorystyki sztukaterii
 4. Impregnacja, wzmocnienie osłabionych partii sztukaterii

Materiał do impregnacji należy dobrać odpowiedni dla techniki wykonania dekoracji
 5. Utrwalenie (wzmocnienie) zachowanych fragmentów oryginalnych nawarstwień

Nawarstwienia należy w utrwalić przy pomocy odpowiednio dobranych roztworów:

 - *polimerów i kopolimerów akrylowych (np. Paraloid B-72, Plextol B-500, Acryleber 498HV),*
 - *syntetycznych pochodnych celulozy (np. Klucel o różnej lepkości) lub innych.*

Należy wybrać najlepszy materiał po wykonaniu wstępnych prób dotyczących ich efektywności.
 6. Podklejenie rozwarstwień i odspojień tynku oraz dekoracji rzeźbiarskiej

Podklejenie należy przeprowadzić przy pomocy zapraw iniekcyjnych na bazie wapna naturalnego i spoiw hydraulicznych przeznaczonych do konsolidacji zabytkowych malowideł i wypraw (np. preparatem Ledan TB1)

WNĘTRZE KOŚCIOŁA (NAWY, PREZBITERIUM, KAPLICA,)

- Ściany
 1. Wykonanie szeregu badań poszerzających przeprowadzone wstępnie rozpoznanie.
 2. Odsłonięcie zlokalizowanych w trakcie badań dekoracji malarskich (malowane pilastry, obramowanie wokół epitafium)

Na podstawie odsłoniętych fragmentów oraz poszerzonego rozpoznania zostanie określona kolorystyka wnętrza. Na tym etapie zostaną również podjęte ostateczne decyzje dotyczące ewentualnego zakresu rekonstrukcji warstw malarskich na ścianach.
 3. W razie konieczności utrwalenie odsłoniętych warstw malarskich odpowiednio dobranym spoiwem (np. akrylowym lub inny określony na podstawie prób).
 4. Konserwacja wtórnych i oryginalnych tynków:

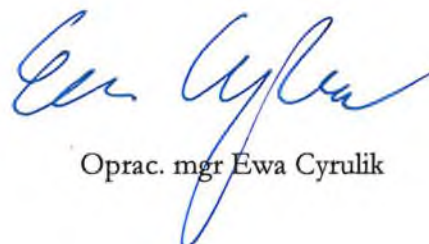
W przypadku występowania zdegradowanych partii tynków, w obrębie tynków wtórnych, dopuszcza się ich usunięcie i zastąpienie nowymi odpowiednio dobranymi pod względem właściwości fizycznych, grubości wypełniacza i sposobu opracowania powierzchni.

 - Podklejanie odspojonych partii odpowiednio dobranymi zaprawami iniekcyjnymi na bazie naturalnego wapna i spoiw hydraulicznych

- Wzmacnianie partii zdegradowanych odpowiednio dobranymi preparatami (np. krzemoorganicznymi)
 - Uzupelnienie spękań i rys pojawiających się na ścianach.
Zabieg należy wykonać materiałem przeznaczonym do iniekcji szczelin w ubytkowych obszarach, np. na bazie uelastycznionych zapraw wapiennych.
 - W niższych partiach muru, w strefie przyposadzkowej należy wykonać badania stopnia zasolenia.
Rozpuszczalne w wodzie sole są jednym z najgroźniejszych czynników niszczących mury. Analiza stopnia zasolenia pozwoli stwierdzić, jaki jest rozkład soli rozpuszczalnych w murze. W przypadku ich występowania należy rozważyć możliwość odsalania, ewentualnie zastosowania odpowiednich tynków.
 - Uzupelnienie ubytków w tynku zaprawą dobraną na podstawie badań o odpowiednich właściwościach fizycznych, gradacji wypełniacza i sposobie wykończenia powierzchni
5. Przygotowanie powierzchni tynków pod rekonstrukcję pierwotnego malowania ścian poprzez usunięcie starych wtórnych warstw, ewentualne ich ścienienie. W razie potrzeby odpowiednie zagruntowanie powierzchni.
6. Oczyszczenie i zabezpieczenie pamiątkowych płyt i epitafiów zamontowanych bezpośrednio w tynku ścian.
Należy dobrać metodę oczyszczania odpowiednią dla materiału z którego została wykonana dana płyta czy epitafium. W razie konieczności zabezpieczyć kamień odpowiednimi preparatami.
7. Uzupelnienie ubytków w obrębie zachowanych szarych warstw malarskich oraz rekonstrukcja dekoracji malarskiej ścian
Uzupelnienie powinno być wykonane w odpowiednio dobranej technice określonej na podstawie techniki wykonania oryginału oraz na podstawie przeprowadzonych prób.
Nie znając wyników badań trudno proponować konkretne rozwiązanie. Niemniej jednak można wziąć pod uwagę farby na bazie wapna dyspergowanego, farby krzemianowe (w przypadku braku zasolenia muru), farby o spoinie akrylowym lub inne.
Należy dobrać odpowiedni kolor i materiał, który będzie nawiązywał charakterem do pierwotnych warstw.

Wszystkie prowadzone prace zostaną udokumentowane w formie opisowej, rysunkowej (budowa stratygraficzna) oraz fotograficznej.

Dokumentacja konserwatorska powinna zostać opracowana zgodnie ze standardem dokumentacji prowadzonych prac konserwatorskich restauratorskich przy zabytkach ruchomych obowiązującym zgodnie z zał. do rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27.07.2011 r.

Oprac. mgr Ewa Cyrulik